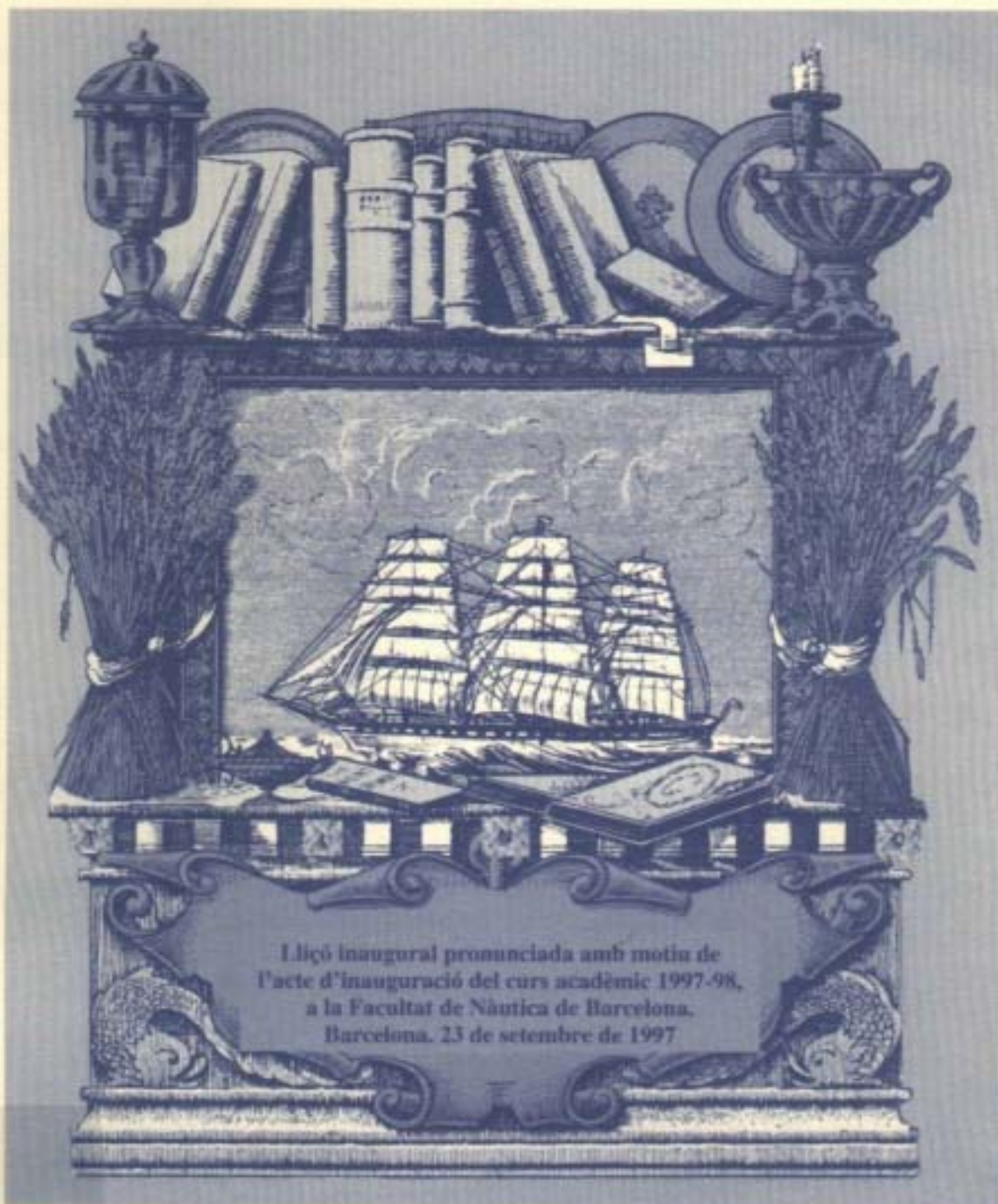


L'Institut Nàutic de la Mediterrània i el Museu Marítim de Barcelona:
dues iniciatives paral·leles

Elvira Mata i Enrich



Lliçó inaugural pronunciada amb motiu de
l'acte d'inauguració del curs acadèmic 1997-98,
a la Facultat de Nàutica de Barcelona,
Barcelona, 23 de setembre de 1997

MAG.

IS NAUTICS

FNB



INSTITUT NÀUTIC DE BARCELONA



UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE CATALUNYA

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE CATALUNYA
Biblioteca



1400301193

L'INSTITUT NÀUTIC DE LA MEDITERRÀNIA I EL MUSEU MARÍTIM DE BARCELONA: DUES INICIATIVES PARAL·LELES

Autoritats

senyor degà, senyors professors. Professors, senyores i senyor,

En primer lloc, en nom propi i en el dels meus col·laboradors, vull agrair al degà, senyor Germán de Melo, i al claustre de professors d'aquesta facultat la invitació que han dirigit al Museu Marítim de Barcelona per participar en aquest acte solemne, dipositant en nosaltres la seva confiança per fer la sessió inaugural del nou curs acadèmic.

És en virtut d'una llarga tradició i una estreta relació entre ambdues institucions que vàrem acceptar immediatament aquesta invitació, en la qual voldriem ressaltar el curs paral·lel de dues institucions emblemàtiques de la vida cultural marítima de Barcelona, la de l'Institut Nàutic de la Mediterrània i la del Museu Marítim de Barcelona.

És evident que hi ha vincles de relació entre l'actual Facultat de Nàutica i el Museu Marítim de la nostra ciutat. Però aquesta relació entre les dues institucions no és recent. Els lligams són molt més estrets i profunds del que pugui semblar a primera vista. La història del Museu Marítim de Barcelona no es pot deslligar de la de la Facultat de Nàutica, que avui ens acull. Estem orgullosos de dir avui, i aquí, que ens considerem fills de la vostra escola.



Com segurament ja sabeu, la història de l'Escola de Nàutica de Barcelona es remunta al segle XVIII, un període d'especial importància per a la nostra marina mercant. El comerç marítim en el transcurs d'aquest segle jugava un paper fonamental en el desenvolupament del Principat i per mantenir-lo calien vaixells i homes per comandar-los.

Aquestes circumstàncies històriques van ser les que impulsaren Sinibaldo Mas l'any 1769 a proposar a la Junta particular de Comerç de Barcelona la creació d'un centre d'ensenyament marítim, on s'havien de formar els navegants que comandessin els velers catalans que havien de travessar la mar cap als mercats d'ultramar.

Per tant, va ser doncs amb el suport de la Junta de Comerç que aquesta escola es va posar en marxa el 24 de juny de 1770 impartint les primeres classes a casa d'un mariner, al barri de la Barceloneta. La creació de centres d'ensenyament nàutics a finals del segle XVIII va ser una iniciativa generalitzada al llarg del nostre litoral, però en el decurs dels anys l'Escola Nàutica de Barcelona arribaria a ser la més important en tots els sentits; ho demostra el fet que en els primers anys del segle XX la vostra era l'única escola de nàutica en funcionament a la costa mediterrània espanyola, i que, actualment, és la més antiga de l'Estat espanyol.

El desenvolupament de les tasques científiques i pedagògiques de la institució va transcórrer amb èxit des de la seva fundació, però sempre lluitant, contra un obstacle permanent: la manca d'un espai propi. Una escola d'aquestes característiques necessita aules per a les classes, els tallers, les sales de maniobra i tot un seguit d'instal·lacions especialitzades on es puguin desenvolupar els seus objectius.



Fins a començaments del nostre segle l'Escola va continuar sense disposar d'una seu pròpia per portar a terme les seves activitats amb comoditat i amb una perspectiva de futur. La gran oportunitat va sorgir l'any 1927 amb la possibilitat de construir en un lloc privilegiat en l'àmbit portuari, al Pla del Palau, un edifici de nova planta que allotgés l'Escola. La iniciativa va ser possible gràcies a una bona entesa entre l'Ajuntament de la ciutat, les autoritats de Marina, la Junta d'Obres del Port i l'Escola.

El solar que ara ocupa aquesta escola estava ple de magatzems de poca importància, i per l'Ajuntament va representar, d'una banda, una bona oportunitat per intervenir urbanísticament en una zona que normalment li era vedada, i del altra, i al mateix temps, posar un cert ordre en aquest indret proper al port que llavors encara era el cor econòmic i social de la ciutat.

És en aquest fet que trobem, per primera vegada, un nexa entre aquestes dues institucions que ens ocupen, un nexa personal. I és que els arquitectes que van fer el projecte del nou edifici de l'Escola de Nàutica, els senyors Vilaseca i Florensa, van ser anys més tard els arquitectes que van conduir les primeres restauracions del complex arquitectònic de les Drassanes de Barcelona.

La construcció d'aquest edifici, on som ara, va obrir unes noves perspectives de futur ja que va permetre als promotors i als responsables de l'Escola impulsar amb entusiasme projectes certament molt ambiciosos, que fins en aquell moment no havien tingut l'oportunitat de sortir a la llum i desenvolupar-se.

La idea fonamental era anar més enllà de la creació d'un centre d'ensenyament clàssic, la fita era arribar a constituir una veritable universitat marítima. El primer pas de la nova etapa, que s'obria llavors, va ser la creació, l'any 1929, de l'Institut Nàutic de la Mediterrània, com una eina de la mateixa Escola, per impulsar altres aspectes i projectes dins del camp de la cultura marítima. D'aquesta manera, quedava clar, que l'Institut desenvoluparia funcions complementàries respecte de l'Escola Oficial de Nàutica, tal com figura en un dictamen oficial elaborat l'any 1930.

La Junta del Patronat de l'Institut Nàutic de la Mediterrània va quedar constituïda per reial decret el 14 de novembre de 1929. Componien aquesta Junta representants de les Institucions polítiques, econòmiques i culturals més rellevants del moment: la Diputació de Barcelona, l'Ajuntament de la ciutat, la Cambra de Comerç i Navegació, la Comandància de Marina i diverses associacions professionals del sector marítim.

Molts anys més tard, l'any 1993, la cooperació entre diverses administracions públiques impulsarien decididament la creació del Consorci de les Drassanes de Barcelona, entitat que tutela el Museu Marítim. D'aquesta manera feia palesa la relació permanent de la ciutat amb la cultura i la història marítimes, i també en certa forma recollia la voluntat que ja havia manifestat la Ponència de Cultura del Patronat de l'Escola Nàutica de Barcelona a començaments de segle.

L'Institut Nàutic de la Mediterrània basava la seva actuació, sobretot en el camp cultural, a l'entorn de dos grans eixos: la creació d'un museu i d'una biblioteca especialitzada. Es tractava, doncs, d'un projecte molt ambiciós amb visió de futur, tant des del punt de vista cultural com des del patrimonial.



Com a responsable de l'arriscada aventura de posar en marxa aquests dos projectes, es va triar un personatge que reunia totes les condicions per assolir l'èxit: Francesc Condeminas Mascaró. Aquest personatge, a més de professor de la mateixa Escola, era especialista en història marítima i autor de diverses obres en aquest camp. També era una persona molt ben relacionada amb els ambients marítimes, portuaris i polítics del moment.

Un dels seus primers encerts va ser la formació d'un equip de gent de dins i de fora de l'Escola amb prou empenta i capacitat professional per assegurar el futur del projecte, que, com veurem, constituí posteriorment l'embrió del Museu Marítim actual.

La importància i la necessitat d'una biblioteca en un centre d'ensenyament resulta evident, però el que ens sembla més interessant de destacar és l'interès de l'Institut per aconseguir la millor biblioteca marítima pública del nostre país. Això volia dir no limitar-se estrictament a l'adquisició d'obres bàsiques per a l'ensenyament, sinó també, i al mateix temps, treballar per a la recuperació del patrimoni documental vinculat a la història marítima catalana: llibres antics, documents, gravats, cartes nàutiques, subscripció de revistes estrangeres, etc.

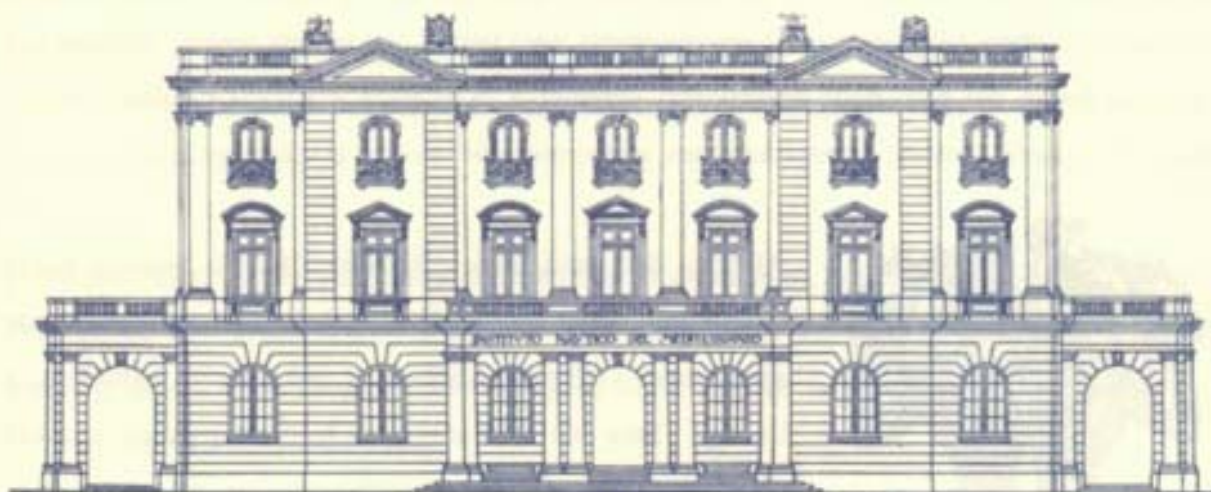


Al llarg dels seus anys d'història l'Escola Nàutica havia reunit una petita col·lecció de curiositats marítimes que anomenava Gabinet Nàutic, i que estava instal·lada a l'antiga Sala de Maniobra. S'hi conservaven models d'embarcacions singulars, instruments de navegació fora d'ús, documents curiosos, etc.

Ara es tractava d'emprendre una tasca molt més important que la simple acumulació i emmagatzematge de curiositats, andròmines i trastos vells. La voluntat era crear un veritable museu marítim a semblança d'altres museus estrangers, prou coneguts i estudiats pels promotors de l'Institut. Es tractava, doncs, d'un projecte amb uns objectius clars, ben estructurat i planificat.

Amb la inauguració oficial de l'edifici de l'Escola Nàutica de Barcelona, l'any 1932, trobem ja físicament instal·lat un primer Museu Marítim de Barcelona, que ocupava una part de l'espai on avui s'ubiquen els serveis administratius. La Biblioteca, en canvi, era al mateix lloc que en l'actualitat.

Aquest fet es documenta a la memòria de la Junta del Patronat de 1931 que, referint-se al Museu, diu: "En la planta baixa del edifici en construcció, se ha destinat uns grans locals per facilitar al públic la visita de los elements que integraran el Museu, en el qual figuraran los recuerdos històrics de la antiga marina catalana y todo cuanto en general se refiera a la navegaci3n. Los profesionales, los simples aficionados y aùn los meros visitantes, podran contemplar, debidamente clasificados, los diferentes tipos de buques, a remo, a vela y vapor utilizados por los distintos pueblos a trav9s de la historia".



Façana principal

Els responsables de l'Escola i de l'Institut van ser conscients que es vivien moments de canvi en el món de les activitats marítimes (la navegació, la construcció naval, la pesca, els negocis marítimes, etc.), i que en aquells moments era cabdal salvar els testimonis del passat per tal de poder mostrar i explicar a les generacions futures la història marítima del seu país i evitar-ne la desaparició.

El Museu Marítim de l'Institut Nàutic de la Mediterrània va salvaguardar materials molt valuosos, que avui en dia constitueixen un dels nuclis patrimonials més rellevants del Museu Marítim de Barcelona. Sense aquesta preocupació per la salvaguarda i la protecció de les traces materials del nostre passat vinculat al mar, aquestes col·leccions avui no formarien part del patrimoni que conservem.

Ens agradaria recordar materials tan importants com els procedents de les antigues escoles de Nàutica d'Arenys i Mataró, i naturalment els de la mateixa escola barcelonina; els objectes i documents relacionats amb Narcís Monturiol i el seu "Ictíneo"; una col·lecció de models de vapors adquirida a l'enginyer Lluís Jacoby, que encara avui en dia són l'admiració no tan sols dels profans, sinó també dels professionals.

Aquesta iniciativa de recuperació va sensibilitzar també el sector empresarial, no sempre sensible a iniciatives d'aquestes característiques, i companyies tan importants en aquells moments com la Compañia Trasatlántica o la Campsa, entre d'altres, van fer interessants i valuoses donacions. Finalment ens agradaria recordar, encara que només sigui a títol sentimental, algunes peces singulars i emblemàtiques, com el mascaró conegut com el Negre de la Riba, o materials procedents d'antigues drassanes de la costa catalana, que avui són únics.

Un cop enumerada i revisada la relació d'objectes d'aquest primer museu, pot sorprendre l'absència total de col·leccions vinculades a la marina de guerra, però això s'explica pel fet que el museu neix d'una escola de nàutica que té un interès especial en la marina mercant i la de pesca. L'existència ja a Espanya d'un museu naval, el Museu Naval de Madrid, que recollia la història de l'armada espanyola, havia deixat sense atenció la marina mercant. L'Escola de Nàutica, en perfecta sintonia amb el Museu Naval, volia cobrir aquesta mancança, a més de la ferma voluntat de revalorar el paper que en el transcurs de la nostra història havia tingut la marina mercant catalana.

A més de Condeminas com a director del projecte, l'equip del Museu el van formar personatges de diversa procedència. El primer que ens agradaria destacar és Francesc de Paula Colldeforns, advocat i periodista, redactor de les notes marítimes d'alguns diaris de la ciutat en una època en què la informació marítima ocupava una part destacada a la premsa catalana. Colldeforns s'ocupava dels aspectes administratius.



La següent incorporació va ser la de Xavier Soler, que havia de desenvolupar les tasques pròpies d'un conservador i que procedia directament de l'Escola de Nàutica. També es va incorporar Francesc Jaen, fill del qui va ser director de la vostra escola, com a responsable d'un gabinet tècnic encarregat del disseny i l'estudi d'embarcacions entre d'altres tasques.

Però potser una de les persones més destacables d'aquest equip de professionals va ser Josep Vieta Pons, darrer membre de la nissaga dels Vieta, el nom dels quals parla per si mateix de la història d'una llarga tradició de construcció naval a Blanes i en general a tot Catalunya. Fins a la seva incorporació al petit museu de l'Institut Nàutic de la Mediterrània, havia lluitat aferrissadament per mantenir oberta una de les darreres drassanes artesanals del nostre país.

Les responsabilitats de Vieta al museu consistien en la construcció i la restauració de models

d'embarcació. Ell va ser, per exemple, el responsable d'una de les primeres restauracions documentades que sabem que es van fer al model del navili San Carlos, que avui podem admirar al vestibul oval d'aquest edifici. Aquest model, tan emblemàtic per a l'Escola, ha donat peu a la llegenda segons la qual la forma interior d'aquesta sala va ser dissenyada pensant en la seva exhibició.

Com a ajudant, Vieta va portar de Blanes un jove mestre d'aixa que ja havia demostrat les seves qualitats i habilitats com a constructor naval i modelista. Aquest jove, Josep Giralt, començaria com a col·laborador de Vieta i acabaria sent, durant més de quaranta anys, el mestre d'aixa del Museu Marítim de Barcelona. Aquest és un altre exemple dels estrets lligams que uneixen aquestes institucions.



La vida de l'Institut Nàutic de la Mediterrània, i paral·lelament la del Museu Marítim, anava a remolc de la situació política i social d'aquell període. Les lluites polítiques pel control de les institucions, la confusió i la indefinició en molts camps enterbolien la vida del país. En el cas que ens ocupa, per exemple, els conflictes entre el Govern central i la Generalitat van afectar el món de l'ensenyament en general i també el de la formació dels homes del mar.

Durant la confosa dècada dels anys trenta, mentre que l'ensenyament nàutic clàssic quedava encara a mans del Ministeri de Marina, la Generalitat va passar a tenir competències en el camp de la formació professional, i aquesta nova situació va crear conflictes de competències. De totes maneres, i malgrat aquesta complicada situació, els esforços per tirar endavant el projecte del museu i de la biblioteca van continuar amb la mateixa empena i il·lusió.

Poc abans de l'esclat de la Guerra Civil s'incorpora a aquesta singladura un nou personatge, que esdevindrà una peça clau en la nova etapa que està per venir. Es tracta de Ferran Arranz Casaus, que després d'haver exercit la docència en algunes escoles de nàutica espanyoles, com ara a Cadis i Santa Cruz de Tenerife, s'incorporà com a professor en aquesta escola. La qüestió que ens sembla més important a destacar en aquesta intervenció és el gran interès que li va despertar l'existència del Museu, fet que el portaria, com veurem, a assegurar-ne el futur.

Justament en aquests anys es comença a parlar molt seriosament d'un projecte encara molt més ambiciós: la instal·lació del Museu Marítim a l'edifici gòtic de les Drassanes de Barcelona. Aquest esplèndid i únic edifici del gòtic civil català era el lloc idoni per a un museu marítim d'aquestes característiques.



No hem d'oblidar que aquest edifici va ser concebut per a la construcció de vaixells i que s'hi van construir les galeres dels reis de la corona catalano-aragonesa, que va permetre la presència catalana a la Mediterrània a la baixa edat mitjana. La il·lusió d'instal·lar un museu marítim a les Drassanes, que segurament estava en la ment de molta gent, podia fer-se realitat en aquests moments, ja que els militars que ocupaven l'edifici l'estaven evacuant.

Potser val la pena recordar que l'edifici de les Drassanes de Barcelona, mestrança d'artilleria des de 1867, l'exèrcit l'acabava de tornar a la ciutat de Barcelona l'any 1935. Aquest edifici històric va estar a punt de ser enderrocat a finals de la dècada dels anys vint, tal com es preveia en alguns plans urbanístics. Però la seva importància, i potser la possibilitat remota que algun dia arribés a ser la seu d'un museu marítim, el van salvar de la destrucció. El procés de traspàs del conjunt monumental de les Drassanes barcelonines a la ciutat va ser molt lent, i l'estiu de 1936 encara no havia finalitzat.

El 18 de juliol de 1936 es lluitava als carrers de Barcelona. Era l'inici d'una guerra civil que va durar tres anys i que va afectar profundament tant l'Escola de Nàutica com el Museu. Acabats els primers combats als carrers, tant l'Escola de Nàutica com les Drassanes van ser ocupades per homes armats. L'edifici de l'Escola de Nàutica va ser ocupat per militants antifeixistes (fins i tot va arribar a ser la seu del Comitè de Milícies Antifeixistes) i el de les Drassanes de Barcelona per anarquistes de la CNT.

En aquestes circumstàncies, tan el Museu de l'Institut Nàutic de la Mediterrània i l'edifici de les Drassanes corrien un perill evident. I en aquell moment Ferran Arranz va donar un cop de mà espectacular: en primer lloc, es presentà a les Drassanes i es quedà l'edifici en nom de la Generalitat de Catalunya; en segon lloc, va aconseguir que la Generalitat es comprometés a la creació d'un museu marítim a les Drassanes, i, en tercer lloc, traslladà les col·leccions de l'Institut a la nova seu. Tot això succeí d'una forma ràpida i confusa, però va ser des d'aquest moment i per primera vegada el Museu Marítim i l'Escola de Nàutica quedaren separats físicament, i d'aquesta manera van iniciar un procés d'evolució i transformació.

A

mb la creació del Museu Marítim de Catalunya amb una seu i personalitat pròpia, la Generalitat se'n va fer càrrec de la gestió i va dissoldre l'Institut Nàutic de la Mediterrània. Tot i això les persones que treballaven al Museu van continuar tenint una estreta relació amb l'Escola de Nàutica de Barcelona. Això ho podem exemplificar en la persona del mateix Arranz, que durant la major part del període de la Guerra Civil va ocupar la direcció d'ambdues institucions.

No és aquest ni el moment ni el lloc de tractar amb detall tots aquests fets; en tot cas, hem de dir que a partir de 1939 l'Escola i el Museu inicien dues vides separades, tot i que mai no trenquen els lligams entre les dues institucions, fonamentals de la vida marítima de Barcelona.

Un altre punt de coincidència que ens agradaria ressaltar abans de finalitzar és el projecte que l'any 1937 va intentar impulsar el ja creat Museu Marítim de Catalunya, relacionat amb la recuperació d'un vaixell, vinculat al nostre passat marítim, que en aquells moments era un dels últims grans velers en actiu; estem parlant del bergantí goleta San Mus, que després de la guerra va ser rebatejat amb el nom de Baleares.

Aquest vaixell havia de complir bàsicament dues funcions; d'una banda, havia de formar part del museu, i de l'altra, s'havia d'utilitzar com a vaixell escola dels alumnes de l'Escola de Nàutica de Barcelona.

Aquest projecte no es va poder dur a terme en el seu moment, però ara es podia fer realitat amb l'adquisició per part del Museu Marítim de Barcelona, el passat mes de gener, d'un pailebot construït a Torrevella l'any 1918, que avui es troba en aigües del Port de Barcelona.

En els darrers anys, les dues institucions han viscut un procés d'evolució amb una profunda transformació, que han afectat tant la seva concepció i objectius com la seva vida quotidiana. Els grans canvis que s'han produït a la societat han exigint a les dues institucions l'adequació de les seves funcions a les noves situacions i demandes socials.

L'antiga Escola de Nàutica avui s'ha convertit en una Facultat, integrada a la Universitat Politècnica de Catalunya des de l'any 1989, que forma a tot un seguit de professionals, homes i ara també dones, que s'hauran d'incorporar a un sector en constant evolució i modernització.

El Museu Marítim de Barcelona, avui gestionat pel Consorci de les Drassanes de Barcelona, ha esdevingut un centre cultural que va més enllà de la preocupació pels seus fons patrimonials i s'ha obert a la societat, en un intent de conservar i difondre el patrimoni cultural marítim del nostre país.



En aquestes noves circumstàncies sorgeixen noves possibilitats de relació i col·laboració que afavoreixen el retrobament de vells lligams entre aquestes institucions, que, des de fa temps, havien mantingut una estreta vinculació. El futur ens obre nous camps i noves possibilitats de cooperació i ens brinda l'oportunitat de reprendre una història estroncada.

Per finalitzar la nostra intervenció ens agradaria retrobar unes paraules que figuren a la memòria de l'Escola de Nàutica de Barcelona de l'any 1932: " La Labor docente de la Junta del Patronato encaja dentro del campo de acción del Consejo de Cultura y nada más oportuno que unir los esfuerzos de ambos organismos para complementarse mutuamente".

M'agradaria haver sabut transmetre els paral·lelismes entre aquestes emblemàtiques institucions, coincidències que he tingut sempre presents en escriure aquesta intervenció, alhora que els desitjo un curs ben profitós, en el transcurs del qual espero que tinguem l'oportunitat de col·laborar.



INSTITUT NÀUTIC DE LA NEOTRUAKIA : Vista de les obres de l'edifici, 15 febrer 1932